

WYROK TRYBUNAŁU (wielka izba)

z dnia 3 września 2014 r. (*)

Odesłanie prejudycjalne – Dyrektywa 2001/29/WE – Prawo autorskie i prawa pokrewne – Prawo do zwielokrotniania – Wyjątki i ograniczenia – Pojęcie parodii – Pojęcie autonomiczne prawa Unii

W sprawie C-201/13

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez Hof van beroep te Brussel (Belgia) postanowieniem z dnia 8 kwietnia 2013 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 17 kwietnia 2013 r., w postępowaniu:

Johan Deckmyn,

Vrijheidsfonds VZW

przeciwko

Helenie Vandersteen,

Christiane Vandersteen,

Lilianie Vandersteen,

Isabelle Vandersteen,

Ricie Dupont,

Amoras II CVOH,

WPG Uitgevers België,

TRYBUNAŁ (wielka izba),

w składzie: V. Skouris, Prezes, K. Lenaerts, wiceprezes, R. Silva de Lapuerta, M. Ilešič, L. Bay Larsen, A. Borg Barthet i M. Safjan, prezesi izb, A. Rosas, G. Arestis, D. Šváby, A. Prechal (sprawozdawca), C. Vajda i S. Rodin, sędziowie,

rzecznik generalny: P. Cruz Villalón,

sekretarz: M. Ferreira, główny administrator,

uwzględniając pisemny etap postępowania i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 7 stycznia 2014 r.,

rozważywszy uwagi przedstawione:

– w imieniu J. Deckmyna przez B. Sifferta, advocaat,

- w imieniu rządu belgijskiego przez J.C. Halleux oraz C. Pochet, działających w charakterze pełnomocników,
- w imieniu Komisji Europejskiej przez J. Samnaddę, F. Wilmana oraz T. van Rijna, działających w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 22 maja 2014 r.,
wydaje następujący

Wyrok

1 Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym (Dz.U. L 167, s. 10).

2 Wniosek ten został przedstawiony w ramach sporu między J. Deckmynem i Vrijheidsfonds VZW (zwanym dalej „Vrijheidsfonds”), stowarzyszeniem o celach niezarobkowych, a różnymi spadkobiercami W. Vandersteena, autora komiksów „Suske en Wiske” (w języku francuskim „Bob et Bobette”) oraz podmiotami praw autorskich związanych z tymi utworami (zwanymi dalej „Vandersteenami i in.”) w przedmiocie rozpowszechniania przez J. Deckmyna kalendarza, w którym reprodukowano rysunek (zwany dalej „rysunkiem spornym w postępowaniu głównym”) przypominający rysunek znajdujący się na okładce jednego z albumów serii „Suske en Wiske”.

Ramy prawne

Prawo Unii

3 Motyw 3 dyrektywy 2001/29 stanowi:

„Planowana harmonizacja przyczyni się do wprowadzenia w życie czterech wolności rynku wewnętrznego i dotyczy zgodności z podstawowymi zasadami prawa, a w szczególności prawa własności, włączając własność intelektualną oraz wolność słowa i interes publiczny”.

4 Zgodnie z motywem 31 tej dyrektywy:

„Należy zabezpieczyć właściwą równowagę praw i interesów między różnymi kategoriami podmiotów praw autorskich, jak również między nimi a użytkownikami przedmiotów objętych ochroną [...]”.

5 Artykuł 5 wskazanej dyrektywy, zatytułowany „Wyjątki i ograniczenia”, stanowi w ust. 3:

„Państwa członkowskie mogą przewidzieć wyjątki lub ograniczenia w odniesieniu do praw określonych w art. 2 i 3 [zatytułowanych, odpowiednio, »Prawo do zwielokrotniania utworu« i »Prawo do publicznego udostępniania utworów i prawo podawania do publicznej wiadomości innych przedmiotów objętych ochroną«] w następujących przypadkach:

[...]

k) korzystania do celów karykatury, parodii lub pastiszu;

[...]”.

Prawo belgijskie

6 Paragraf 22 ust. 1 wet betreffende het auteursrecht en de naburige rechten (ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych) z dnia 30 czerwca 1994 r. (*Belgisch Staatsblad* z dnia 27 lipca 1994 r., s. 19297) stanowi:

„Jeżeli utwór został legalnie opublikowany, autor nie może się sprzeciwić:

[...]

6. karykaturze, parodii lub pastiszowi, z uwzględnieniem przyjętych zwyczajów:

[...]”.

Postępowanie główne i pytania prejudycjalne

7 Johan Deckmyn jest członkiem partii politycznej Vlaams Belang, a celem statutowym Vrijheidsfonds jest wspieranie tej partii finansowo i materialnie, z wyłączeniem wszelkich celów zarobkowych.

8 Na przyjęciu noworocznym zorganizowanym przez miasto Gandawa (Belgia) w dniu 9 stycznia 2011 r. J. Deckmyn rozdawał kalendarze na 2011 r. zawierające adnotację o nim jako o odpowiedzialnym wydawcy. Na przedniej stronie tych kalendarzy znajdował się rysunek sporny w postępowaniu głównym.

9 Rysunek ten przypominał ten umieszczony na okładce albumu komiksu „Suske en Wiske” zatytułowanego „De Wilde Weldoener” („Dziki dobroczyńca”), wykonanego w 1961 r. przez W. Vandersteena, którego francuska wersja językowa nosi tytuł „La tombe hindoue”. Ten ostatni rysunek przedstawiał jednego z głównych bohaterów tego albumu, ubranego w białą tunikę i rzucającego monety osobom próbującym je zbierać. Na rysunku spornym w postępowaniu głównym postać ta została zastąpiona przez burmistrza Gandawy, a zbierający monety – przez postacie noszące zasłone i nienależące do rasy białej.

10 Oceniając, że sporny w postępowaniu głównym rysunek i jego publiczne udostępnienie naruszyło ich prawa autorskie, Vandersteeni i in. wytoczyli powództwo przeciw J. Deckmynowi i Vrijheidsfonds przed rechtbank van eerste aanleg te Brussel (sąd pierwszej instancji w Brukseli), który nakazał tym ostatnim zaniechanie wszelkiego wykorzystywania tego rysunku pod rygorem grzywny.

11 Przed sądem odsyłającym, do którego wniesiono apelację od orzeczenia wydanego w pierwszej instancji, J. Deckmyn i Vrijheidsfonds podnosili w szczególności, że sporny w postępowaniu głównym rysunek stanowi karykaturę polityczną, która mieści się w pojęciu parodii dopuszczonej na podstawie § 22 ust. 1 pkt 6° ustawy z dnia 30 czerwca 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych.

12 Vandersteeni i in. kwestionują tę interpretację, ponieważ ich zdaniem parodia musi spełniać określone przesłanki, niespełnione w tym przypadku, mianowicie musi pełnić funkcję krytyczną, sama wykazywać oryginalność, świadczyć o nastawieniu żartobliwym, służyć żartowi z oryginalnego utworu i nie przejmować z niego więcej elementów graficznych niż to bezwzględnie konieczne do stworzenia parodii. W tym kontekście zarzucają spornemu w postępowaniu głównym rysunkowi także to, że niesie on przekaz dyskryminujący, gdyż postacie, które w oryginalnym dziele zbierają rzucane monety, zostały w nim zastąpione przez postacie noszące zasłonę i nienależące do rasy białej.

13 W tych okolicznościach hof van beroep te Brussel postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującymi pytaniami prejudycjalnymi:

„1) Czy pojęcie parodii jest autonomicznym pojęciem prawa Unii?

2) Jeżeli na pytanie pierwsze zostanie udzielona odpowiedź twierdząca, to czy parodia powinna spełniać następujące przesłanki lub posiadać następujące cechy:

- wykazywać własny oryginalny charakter (oryginalność);
- wykazywać ten charakter w taki sposób, aby parodii nie można było racjonalnie przypisać autorowi oryginalnego utworu;
- wywoływać humor lub kpinę, niezależnie od tego, czy ewentualnie wyrażona przy tym krytyka dotyczy oryginalnego utworu, czy innej rzeczy bądź osoby;
- wymieniać źródło parodiowanego utworu?

3) Czy utwór powinien ponadto spełniać inne przesłanki lub posiadać inne cechy, aby można go było zakwalifikować jako parodię?”.

W przedmiocie pytań prejudycjalnych

W przedmiocie pytania pierwszego

14 Należy przypomnieć, że zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału zarówno względy jednolitego stosowania prawa Unii, jak i zasada równości wskazują na to, że treści przepisu prawa Unii, który nie zawiera wyraźnego odesłania do prawa państw członkowskich, dla określenia jego znaczenia i zakresu należy zwykle nadać w całej Unii autonomiczną i jednolitą wykładnię, którą należy ustalić, uwzględniając kontekst przepisu i cel danego uregulowania (wyrok Padawan, C-467/08, EU:C:2010:620, pkt 32 i przytoczone tam orzecznictwo).

15 Z orzecznictwa tego wynika, że pojęcie parodii zawarte w przepisie stanowiącym część dyrektywy, która nie zawiera żadnego odesłania do prawa krajowego, należy uważać za autonomiczne pojęcie prawa Unii i interpretować w sposób jednolity na jej obszarze (zob. podobnie wyrok Padawan, EU:C:2010:620, pkt 33).

16 Wykładni tej nie podważa charakter fakultatywny wyjątku, o którym mowa w art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29. Wykładnia tego przepisu, zgodnie z którą państwa członkowskie, które wprowadziły ten wyjątek, miałyby swobodę określania w sposób

niezharmonizowany jego parametrów, co mogłoby doprowadzić do rozbieżności tych parametrów w zależności od państwa członkowskiego, byłaby sprzeczna z celem wskazanej dyrektywy (zob. podobnie wyroki: Padawan, EU:C:2010:620, pkt 36; ACI Adam i in., C-435/12, EU:C:2014:254, pkt 49).

17 W konsekwencji na pytanie pierwsze należy odpowiedzieć, że art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 należy interpretować w ten sposób, iż zawarte w tym przepisie pojęcie parodii stanowi pojęcie autonomiczne prawa Unii.

W przedmiocie pytań drugiego i trzeciego

18 Poprzez pytania drugie i trzecie, które należy rozważyć łącznie, sąd odsyłający zwraca się do Trybunału o wyjaśnienie, jak należy rozumieć wyjątek przewidziany dla parodii w art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29. W szczególności sąd ten pyta, czy pojęcie parodii podlega pewnym warunkom, które sąd ten wymienia w pytaniu drugim.

19 Należy przypomnieć, że wobec braku w dyrektywie 2001/29 jakiegokolwiek definicji parodii, określenia znaczenia i zakresu tego słowa należy w myśl utrwalonego orzecznictwa Trybunału dokonać zgodnie z jego zwykłym znaczeniem w języku potocznym, przy jednoczesnym uwzględnieniu kontekstu, w którym zostało ono użyte, i celów uregulowania, którego jest częścią (zob. podobnie wyrok Diakité, C-285/12, EU:C:2014:39, pkt 27 i przytoczone tam orzecznictwo).

20 W odniesieniu do zwykłego znaczenia słowa „parodia” w języku potocznym, jest niewątpliwie, że jak wskazał rzecznik generalny w pkt 48 opinii, istotnymi cechami charakterystycznymi parodii jest po pierwsze to, że nawiązuje ona do istniejącego utworu, jednocześnie wykazując w porównaniu z nim uchwytnie różnice, a po drugie to, że stanowi ona wypowiedź humorystyczną lub żartobliwą.

21 Ani ze zwykłego znaczenia słowa „parodia” w języku potocznym, ani też zresztą – jak słusznie zauważają rząd belgijski i Komisja Europejska – z brzmienia art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 nie wynika, że pojęcie to podlega warunkom wskazanym przez sąd odsyłający w pytaniu drugim, według których parodia miałaby wykazywać własny oryginalny charakter, rozumiany inaczej aniżeli wykazywanie uchwytnych różnic w porównaniu z parodiowanym oryginalnym utworem, że miałaby, rozsądnie rzecz biorąc, móc zostać przypisana osobie innej niż autor oryginalnego utworu, dotyczyć samego utworu oryginalnego lub wskazywać źródło parodiowanego utworu.

22 Powyższej interpretacji nie podważa wykładnia systemowa art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29, który ustanawia wyjątek od praw przewidzianych w art. 2 i 3 tej dyrektywy i który w związku z tym powinien być interpretowany ściśle (zob. podobnie wyrok ACI Adam i in., EU:C:2014:254, pkt 23).

23 Wykładnia pojęcia parodii powinna bowiem w każdym wypadku umożliwić zapewnienie skuteczności (effet utile) tak ustanowionego wyjątku i poszanowanie jego celu (zob. podobnie wyrok Football Association Premier League i in., C-403/08 i C-429/08, EU:C:2011:631, pkt 163).

24 Fakt, że art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 stanowi wyjątek, nie skutkuje zatem ograniczeniem zakresu zastosowania tego przepisu za pomocą warunków takich jak

wymienione w pkt 21 niniejszego wyroku, które nie wynikają ani ze zwykłego znaczenia słowa „parodia”, ani z brzmienia tego przepisu.

25 W odniesieniu do celu, który przyświeca art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29, należy przypomnieć ogólne cele tej dyrektywy, wśród których znajduje się – jak wynika to z jej motywu 3 – cel polegający na przeprowadzeniu harmonizacji, która przyczyni się do wprowadzenia w życie czterech wolności rynku wewnętrznego i dotyczy zgodności z podstawowymi zasadami prawa, a w szczególności prawa własności, włączając własność intelektualną oraz wolność słowa i interes publiczny. Tymczasem parodia niewątpliwie stanowi środek odpowiedni do wyrażania opinii.

26 Ponadto, jak wynika z motywu 31 dyrektywy 2001/29, wyjątki od praw wymienionych w art. 2 i 3 tej dyrektywy, które przewiduje jej art. 5, zmierzają do zachowania „właściwej równowagi” pomiędzy – zwłaszcza – prawami i interesami z jednej strony autorów, a z drugiej strony – użytkowników przedmiotów objętych ochroną (zob. podobnie wyroki: *Paradan*, EU:C:2010:620, pkt 43; *Painer*, C-145/10, EU:C:2011:798, pkt 132).

27 Wynika z tego, że zastosowanie w konkretnej sytuacji wyjątku przewidzianego dla parodii w rozumieniu art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 powinno zachowywać właściwą równowagę między z jednej strony interesami i prawami osób, o których mowa w art. 2 i 3 tej dyrektywy, a z drugiej strony wolnością wypowiedzi użytkownika chronionego utworu, który powołuje się na wyjątek przewidziany dla parodii w rozumieniu wskazanego przepisu art. 5 ust. 3 lit. k).

28 Aby sprawdzić, czy w konkretnej sytuacji zastosowanie wyjątku przewidzianego dla parodii w rozumieniu art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 zachowuje tę właściwą równowagę, należy uwzględnić wszystkie okoliczności sprawy.

29 Otóż w odniesieniu do sporu zawisłego przed sądem odsyłającym należy wskazać, że zdaniem Vandersteenów i in. rysunek sporny w postępowaniu głównym niesie przekaz dyskryminujący, ponieważ na rysunku tym postacie, które w utworze oryginalnym zbierają rzucane monety, zostały zastąpione przez postacie noszące zasłonę i nienależące do rasy białej, w czego konsekwencji utwór chroniony zostaje skojarzony z takim przekazem.

30 Jeżeli tak jest w istocie, czego ocena należy do sądu odsyłającego, to należy przypomnieć znaczenie zasady niedyskryminacji ze względu na rasę, kolor skóry lub pochodzenie etniczne, w jej konkretyzacji w dyrektywie Rady 2000/43/WE z dnia 29 czerwca 2000 r. wprowadzającej w życie zasadę równego traktowania osób bez względu na pochodzenie rasowe lub etniczne (Dz.U. L 180, s. 22) i potwierdzonej w szczególności w art. 21 ust. 1 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej.

31 W takiej sytuacji podmioty praw autorskich przewidzianych w art. 2 i 3 dyrektywy 2001/29 takie jak Vandersteeni i in. mają co do zasady słuszny interes w tym, by utwór chroniony nie był kojarzony z takim przekazem.

32 W konsekwencji do sądu odsyłającego należy dokonanie oceny, z uwzględnieniem wszystkich okoliczności sprawy w postępowaniu głównym, czy zastosowanie wyjątku przewidzianego dla parodii w rozumieniu art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 – przy założeniu, że rysunek sporny w postępowaniu głównym odpowiada w zakresie cech istotnych

charakterystyce przedstawionej w pkt 20 niniejszego wyroku – zachowuje powołaną w pkt 27 niniejszego wyroku właściwą równowagę.

33 W konsekwencji na pytania drugie i trzecie trzeba odpowiedzieć, że art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 należy interpretować w ten sposób, iż istotnymi cechami charakterystycznymi parodii jest po pierwsze to, że nawiązuje ona do istniejącego utworu, jednocześnie wykazując w porównaniu z nim uchwytnie różnice, a po drugie to, że stanowi ona wypowiedź humorystyczną lub żartobliwą. Pojęcie parodii w rozumieniu tego przepisu nie podlega warunkom, według których parodia miałaby wykazywać własny oryginalny charakter, rozumiany inaczej aniżeli wykazywanie uchwytnych różnic w porównaniu z parodiowanym oryginalnym utworem, że miałaby, rozsądnie rzecz biorąc, móc zostać przypisana osobie innej niż autor oryginalnego utworu, dotyczyć samego oryginalnego utworu lub wskazywać źródło parodiowanego utworu.

34 Jednakże zastosowanie w konkretnej sytuacji wyjątku przewidzianego dla parodii w rozumieniu art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 powinno zachowywać właściwą równowagę między z jednej strony interesami i prawami osób, o których mowa w art. 2 i 3 tej dyrektywy, a z drugiej strony wolnością wypowiedzi użytkownika chronionego utworu, który powołuje się na wyjątek przewidziany dla parodii w rozumieniu wskazanego przepisu art. 5 ust. 3 lit. k).

35 Do sądu odsyłającego należy dokonanie oceny, z uwzględnieniem wszystkich okoliczności sprawy w postępowaniu głównym, czy zastosowanie wyjątku przewidzianego dla parodii w rozumieniu art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 – przy założeniu, że rysunek sporny w postępowaniu głównym odpowiada w zakresie cech istotnych charakterystyce przedstawionej w pkt 20 niniejszego wyroku – zachowuje tę właściwą równowagę.

W przedmiocie kosztów

36 Dla stron w postępowaniu głównym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed sądem odsyłającym, do niego zatem należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż koszty stron w postępowaniu głównym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (wielka izba) orzeka, co następuje:

1) **Artykuł 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2001 r. w sprawie harmonizacji niektórych aspektów praw autorskich i pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym należy interpretować w ten sposób, że zawarte w tym przepisie pojęcie parodii stanowi pojęcie autonomiczne prawa Unii.**

2) **Artykuł 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 należy interpretować w ten sposób, że istotnymi cechami charakterystycznymi parodii jest po pierwsze to, że nawiązuje ona do istniejącego utworu, jednocześnie wykazując w porównaniu z nim uchwytnie różnice, a po drugie to, że stanowi wypowiedź humorystyczną lub żartobliwą. Pojęcie parodii w rozumieniu tego przepisu nie podlega warunkom, według których parodia miałaby wykazywać własny oryginalny charakter, rozumiany inaczej aniżeli wykazywanie uchwytnych różnic w porównaniu z parodiowanym oryginalnym utworem, że miałaby, rozsądnie rzecz biorąc, móc zostać przypisana osobie innej niż autor oryginalnego**

utworu, dotyczyć samego oryginalnego utworu lub wskazywać źródło parodiowanego utworu.

Jednakże zastosowanie w konkretnej sytuacji wyjątku przewidzianego dla parodii w rozumieniu art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 powinno zachowywać właściwą równowagę między z jednej strony interesami i prawami osób, o których mowa w art. 2 i 3 tej dyrektywy, a z drugiej strony wolnością wypowiedzi użytkownika chronionego utworu, który powołuje się na wyjątek przewidziany dla parodii w rozumieniu wskazanego przepisu art. 5 ust. 3 lit. k).

Do sądu odsyłającego należy dokonanie oceny, z uwzględnieniem wszystkich okoliczności sprawy w postępowaniu głównym, czy zastosowanie wyjątku przewidzianego dla parodii w rozumieniu art. 5 ust. 3 lit. k) dyrektywy 2001/29 – przy założeniu, że rysunek sporny w postępowaniu głównym odpowiada w zakresie cech istotnych wskazanej charakterystyce parodii – zachowuje tę właściwą równowagę.

Podpisy

* Język postępowania: niderlandzki.